

Samenvatting

“Worldview and Social Practice: A discourse-space approach to political text analysis” (Wereldbeeld en sociaal handelen: Een ruimtelijke discours benadering voor politieke tekstanalyse) doet verslag van onderzoek naar verschillen in wereldbeelden van Nederlandse politieke partijen. In hedendaagse Westerse democratieën, zoals de Nederlandse, ondergaat het politieke discours fundamentele veranderingen die gelijk lopen met veranderingen in de beleving van ‘onze’ samenleving, de economie en de manier waarop wij communiceren. Dat geldt ook voor de politiek die daar juist enige stabiliteit aan zou moeten geven. Onderzoek naar partij positionering vergt nieuwe methodes om de verandering van ideologie-gestuurde politiek naar pragmatisch gestuurde politiek een plaats te geven om zo de kiezer beter te kunnen informeren. Er is daarom gekozen voor een fundamentele benadering om de kern van de wereldbeelden boven tafel te krijgen waarop toekomstvisies, standpunten en intenties van partijen zijn geënt. Het uitgangspunt is de cognitieve analogie tussen taal, denken en doen. Daarin zijn tijd en ruimte de coördinerende factoren om wereldbeelden realiteitszin te geven waarop standpunten (attitudes) kunnen worden verantwoord. Bijvoorbeeld, de PVV verklaart in een pamflet: “Nederland is vol”. Zo’n uitspraak nodigt uit tot een gevoelsmatige, subjectieve evaluatie: of dat goed of slecht is en voor wie? Wanneer de attitude “slecht” is komen ruimtelijke anti-immigratie maatregelen binnen het bereik van wenselijkheid, terwijl dat niet gezegd wordt. Wanneer migratie metaforisch een “tsunami” is dan worden die maatregelen ook in tijd uitgedrukt urgent. Daarom richt dit onderzoek zich op variabelen in de kern van politieke argumentatie: namelijk ruimte, tijd en attitude (STA).

Onderzoeksvragen zijn: wat zijn de bouwstenen van politieke wereldbeelden en hoe verschillen zij in opbouw? En hoe verhouden verschillen in de architectuur van wereldbeelden zich tot de bekende politieke dimensies? Dit proefschrift handelt over politieke intenties en hoe die gerechtvaardigd worden door wereldbeelden. De ruimtelijke benadering tot partijpositionering is bedoeld om een dynamische, discursieve verbinding te maken tussen taalkundige en inhouds-analytische onderzoeksmethodes.

Er wordt van uitgegaan dat wereldbeelden in principe retorisch zijn omdat ze gevormd zijn op culturele denkpatronen. Ruimte en tijd zijn de bouwstenen die zelf geen betekenis hebben maar betekenis geven in hun sociale context. De STA analyse vertrouwt op het “primaat van ruimtelijke cognitie” en daaruit voorvloeiende culturele diversiteit in intrinsieke, relativerende en/of absolute coördinatiesystemen (Levinson 2003) die kenmerkend zijn voor de cohesie van verhalen, tekst en discours. De coördinatie types zijn bepalend voor hoe men zijn leefomgeving waarneemt, ervaart en er zin aan geeft alvorens gezamenlijke doelen te stellen en tot actie over te gaan (Searle 2010). In die zin heeft een discours een inherente intentionaliteit omdat het richting geeft aan de intentie om actie te ondernemen (Duranti 2015).

Met deze opzet heeft het onderzoek een bijdrage geleverd aan het project “From Text to Political Positions: From sentiments and opinions to party positions” (T2PP).¹ Het gaf een derde dimensie aan politieke inhoudsanalytische (Van Elfrinkhof), en computertaalkundige analyse (Maks) door ze dichterbij elkaar te brengen. We hebben Nederlandse verkiezingsprogramma’s geanalyseerd op de relatie tussen inhoud en sentiment om zo rekening te houden met de dynamiek van publieke communicatie en ideologische verschuivingen (Van Elfrinkhof et al. 2014).² De kiezer heeft baat bij zulke meta-inzichten in dat publieksinformatie, zoals ontwikkeld door Kieskompas of de Stemwijzer, beter afgestemd kan worden op de veranderende context en behoefte. Terwijl partijen en media een harde strijd voeren om de gunst van de kiezer en de kijker, groeit het percentage zwevende kiezers. Zij hebben geen houvast meer aan vertrouwde ideologieën waardoor een kennisvacuüm is ontstaan en ze niet meer weten waarom ze iets zouden moeten willen. Het duiden van variatie in de samenhang van woorden, inhoud en intenties zou moeten leiden tot een dynamische heuristiek.

De STA methode is onderbouwd door taalkundige tekstwereld en discours wereld theorie (Chilton 2014; Werth 1999). Naast de genoemde ruimtelijke denkrichtingen van Levinson wordt in het kader van het politieke domein de pragmatiek aangehaald en onderscheid in perspectivering in egocentrisch, allocentrisch en neutrale uitgangspunten die de dynamiek van wereldbeeldvorming naar standpunten en intenties typeren (Searle 2010). Werk van Tomasello (2009) over de evolutionaire analogie tussen ruimtelijke perceptie, denken en taalgebruik verklaart dat mensen bestemd zijn om via communicatie tot coöperatie te komen, omdat coöperatie betere overlevingskansen geeft. Door deze theorieën samen te brengen wordt ook een bijdrage geleverd aan ontwikkelingen in de cognitieve, kritische discoursanalyse met een model om onderliggende ruimtelijke structuren en hun functies bloot te leggen.

De STA methode blijkt vooral geschikt voor het analyseren van tijd en ruimte in de narratieve opbouw van politieke teksten. Een goed verhaal geeft overtuigingskracht door de vanzelfsprekendheid van de causale richting, door tijd en ruimte. Politiek begint met een beeld van het bekende hier en nu dat leidt tot een voorstelling van de toekomst en mogelijkheden voor een betere toekomst. Volgens Heywood (2007) bepaalt het narratief de legitimiteit van politieke intenties en maatregelen in de richting van een idealer wereldbeeld. De narratieve richting draagt ook bij aan het voorspellen van mogelijke effecten van standpunten, zoals in het voorbeeld “Nederland is vol”.

Nederlandse verkiezingsprogramma’s leverden een degelijk corpus voor dit project. Zij vormen een redelijk stabiel genre dat zeer geschikt is voor vergelijkend en diachronisch onderzoek. Fundamentele verschuivingen in de epistemische en deontische onderbouwing van ideologieën kunnen er mee worden blootgelegd en verklaren hoe de strijd om de kiezer nieuwe vormen heeft aangenomen. Tevens kan aangetoond worden hoe partijen zich proberen aan te passen aan veranderingen van binnen en buiten hun politieke mandaat. Om te onderzoeken hoe de epistemische kern van politieke wereldbeelden verschillen werd het STA model (Ruimte, Tijd en Attitude) ontwikkeld om programma’s van tien partijen te annoteren. Het STA model is ontwikkeld voor verkiezingsprogramma’s rond de financiële crisis van 2008 (2006 en

---

¹ Het project “From Text to Political Positions: From sentiments and opinions to party positioning” werd gefinancierd door het VU instituut voor Advanced Media Research Amsterdam (CAMErA), later onderdeel van het Netwerk Instituut. Hierbij werd ook samengewerkt met het Kieskompas om partijpositionering te verfijnen met een transdisciplinaire benadering.

² Onderzoek naar annotatie voor sentiment, inhoud en discursieve constructies werd gefinancierd door Het Netwerk Instituut en uitgevoerd door ervaren Kieskompas codeurs (Van Elfrinkhof et al. 2014).

2010). Het is voornamelijk een kwalitatief onderzoek aangevuld met kwantitatieve resultaten die geprojecteerd kunnen worden op bestaande politieke dimensies. De resultaten kunnen bijdragen aan een herijking van politieke dimensies. Voorbeelden worden gegeven die verschillen tussen seculiere en religieuze partijen duiden en het effect hiervan op attitudes over immigratie en veiligheid. Suggesties worden gegeven om wereldbeelden te interpreteren in hun politieke context en hoe dat inhoudsanalyse zou kunnen informeren bij het positioneren van partijen.

Hoofdstuk 2 geeft een motivatie voor de Critical Discourse Analysis benadering. Hier wordt ook de wetenschappelijke integriteit van het onderzoekende karakter van het proefschrift besproken inclusief een kritische blik op de voordelen en beperkingen van een eclecticisch paradigma. Het geeft ook een filosofische basis voor de relatie tussen taalgebruik en samenleving. De eclecticische benadering brengt de ambiguïteit van discipline gebonden termen aan het licht en daarom is er een Glossary toegevoegd waarin begrippen in het kader van het onderzoek worden geplaatst. Hoofdstuk 3 geeft uitleg aan het concept Wereldbeeld en de coördinerende en communicatieve functie van ruimtelijk cognitie. Een literatuuroverzicht geeft een politieke context aan het onderzoek en onderbouwt het doel om het STA model te ontwikkelen.

Hoofdstuk 4 onderbouwt de ruimtelijke eigenschappen van discoursen en de causale relatie tussen wereldbeelden als deiktische, sociale werkelijkheden en politieke intenties. Hoofdstuk 5 plaatst de analyse in een historische context vanaf de Tweede Wereldoorlog om de dataselectie in zijn tijd te plaatsen. Ingrijpende sociale veranderingen als gevolg van bijvoorbeeld de Industriële Revolutie en technologische ontwikkelingen worden besproken die invloed hebben gehad op de epistemische basis van wereldbeelden. Deze verschoof van natuurlijke ruimtelijk naar interne sociaal-culturele ruimtes. Dit heeft invloed gehad op het idee van de naar binnen gekeerde maakbaarheid van de samenleving dat normaal lijkt in het discours van de politiek, de economie en in ons dagelijks leven.

Hoofdstukken 6-8 beschrijven het ontwikkelen, testen en implementeren van het STA model. Aan de hand van pilots (Hoofdstuk 6) wordt besproken hoe het model en het codeboek zijn afgestemd op de teksten, opdat de procedure reproduceerbaar is in andere discours domainen en voor andere doeleinden. In Hoofdstuk 7 wordt uiteengezet hoe voor dit corpus ruimte, tijd en attitude werden geïdentificeerd. De uiteindelijke resultaten worden geïllustreerd in het uitklapvel (Appendix 7.2). Zij tonen duidelijke verschillen in de gelaagdheid van aandachtsgebieden, tussen partijen en hoe ze verschuiven van het ene op het andere verkiezingsjaar. In Hoofdstuk 8 worden de resultaten verder besproken aan de hand van een aantal voorbeelden om een idee te geven van het soort politieke interpretaties dat eraan verbonden kunnen worden. Suggesties worden gegeven over hoe STA analyse een bijdrage zou kunnen leveren aan hybride methodes voor partijpositionering, zoals bij het Kieskompas, en wat het zou kunnen toevoegen. Tenslotte wordt in het laatste hoofdstuk een kritische reflectie gegeven op STA analyse en worden ideeën gegeven voor verdere ontwikkeling. Duidelijk wordt dat bewustzijn van de rol van ruimtelijke cognitie in sociale interactie tot nieuwe inzichten kan leiden. Ruimte en tijd als indicatoren van eenheid en diversiteit tussen groepen mensen en hun wereldbeelden benadrukt de mogelijkheden en beperkingen van ons aanpassingsvermogen en de natuurlijke wil tot samenwerking.